

Zaimek

Zaimki jako część mowy stanowią ze względu na swoje właściwości morfologiczne i semantyczne niejednolity zbiór leksemów. Tradycyjne opracowania problematyki zaimków rozróżniają **zaimki rzeczowne**, do których należą zaimki osobowe (*ja, ty, my, wy, on*), zaimek zwrotny (*się*) i częściowo zaimki pytające, względne (*kto, co* i ich zaprzeczone odpowiedniki *nikt, nic*) i nieokreślone (*ktoś, coś, ktokolwiek, cokolwiek*), dalej **zaimki przymiotne**, do których należą zaimki wskazujące (*ten, tamtem, ów, sam*) zaimki dzierżawcze (*mój, twój, nasz, wasz, swój*) i częściowo zaimki pytające, względne (*jaki, który, czyj*) i nieokreślone (*jakiś, któryś, czyjś, wszystek, jeden*) oraz **zaimki liczebne** (*ile, tyle*). Leksemy należące do tradycyjnej kategorii zaimków nie posiadają wspólnych cech formalnych ani znaczeniowych. Na przykład zaimki dzierżawcze *mój, twój, nasz, wasz, swój* odmieniają się jak przymiotniki i w zdaniu pełnią funkcję atrybutywną (*Nie wziąłem swojej książki. Nie dotykaj moich rzeczy.*). Niektóre leksemy zaliczane tradycyjnie do zaimków posiadają morfologiczną kategorię rodzaju gramatycznego lub liczby (*ten, on, który*), inne tych kategorii natomiast nie posiadają (*ja, ty, się*). Ze względu na charakterystyki morfologiczne i syntaktyczne stanowią jednolitą grupę tylko zaimki rzeczowne. Zaimki przymiotne po prostu przymiotnikami, zaimki liczebne zaś liczebnikami. Zaimki względne, które odmieniają się jak przymiotniki, są **relatorami**, tj. pełnią funkcję wskaźnika relacji między częściami zadania złożonego.

Ania nie miała żadnej przyjaciółki, której mogłaby opowiedzieć o swoich kłopotach.

Studenci do ostatniej chwili nie wiedzieli, kto będzie egzaminował.

Zaimki, tradycyjnie zaimki rzeczowne, nie występują w funkcji predykatywnej i zazwyczaj także w funkcji atrybutywnej. Do charakterystyk morfologicznych należy to, że mają one supletywną fleksję i obligatoryjny charakter ma dla nich (z wyjątkiem *on*) tylko kategoria przypadka. W odróżnieniu od rzeczowników zaimki przedmiotów nie nazywają, ale tylko wskazują na nie.

Ze względu na znaczenie dzielą się zaimki na kilka klas:

a) **zaimki osobowe** (*ja, ty, my, wy, on*) - pełnią funkcję deiktyczną (wskazującą), w trakcie aktu komunikacyjnego *ja* identyfikuje mówiącego, *ty* słuchacza, *my* zbiór osób, do którego należy mówiący, i *wy* zbiór osób do którego należy słuchacz. Zaimek *on* wskazuje na przedmiot lub przedmioty, które nie są uczestnikami aktu komunikacji. Zaimki osobowe związane są z kategorią osoby czasowników.

A: Janka znów nie ma.

B: Ja wam mówiłam, że on się zawsze spóźnia.

C: *No cóż, nie będziemy na niego czekać.*

b) **zaimek zwrotny** (*się*) - sygnalizuje tożsamość desygnatu, por. zdania o strukturze X kupił co komu: *Karol kupił sobie sweter. Karol kupił córce sweter.* i X nienawidzi kogo: *Janek i Ewa nienawidzą się. Janek i Ewa nienawidzą Tomka.*

c) **zaimki pytajne** (*kto, co*) - wyrażają niewiedzę mówiącego co do tożsamości obiektu. Kto występuje w pytaniach o osobę, co w pytaniach o przedmiot.

d) **zaimki nieokreślone** (*ktoś, coś, ktokolwiek, cokolwiek*) - wskazują na niejednoznacznie zidentyfikowany obiekt. Zaimki z afiksem *-ś* sygnalizują, że mówiący nie może lub nie chce jednoznacznie zidentyfikować obiektu, zaimki z afiksem *-kolwiek* sygnalizują, że dokładna identyfikacja obiektu nie jest istotna.

Zapytaj kogoś, kto się na tym zna.

Ktokolwiek jest lepszy od ciebie.

e) **zaimki przeczące** (*nikt, nic*) - w zdaniach zaprzeczonych sygnalizują nieistnienie obiektu - osoby lub przedmiotu.

Charakterystyka morfologiczna

Zaimkom może przysługiwać gramatyczna kategoria przypadku, liczby, rodzaju i osoby. Tylko kategoria przypadku jest kategorią fleksyjną dla wszystkich zaimków. Pozostałe kategorie mają tylko charakter klasyfikujący, tj. zaimkowi przysługuje tylko jedna wartość danej kategorii.

kategoria	<i>się</i>	<i>ja, ty, my,</i> <i>wy</i>	<i>on</i>	<i>kto, ktoś, ktokolwiek, nikt</i> <i>co, coś, cokolwiek, nic</i>
liczba	0	klas.	fleks.	klasyfikująca
rodzaj	0	0	fleks.	klasyfikująca
przypadek	fleks.	fleks.	fleks.	fleksyjna
osoba	0	klas.	klas.	klasyfikująca

kategorie klasyfikujące:

ja/ty - singulare tantum, osoba pierwsza / druga

my/wy - plurale tantum, osoba pierwsza / druga

on - osoba trzecia lp./lm.

kto/co - singulare tantum, rodzaj męskożywotny/nijaki, osoba trzecia

Według charakterystyki morfologicznej zaimki dzielimy na **zaimki bezrodzajowe** (*ja, ty, my, wy, się*) i **rodzajowe** (*on, kto, co*).

I. Fleksja zaimków bezrodzajowych:

ja, ty - krótsze formy D., C. i B. (*mię, mi, mię, cię, ci, cię*) są wariantami pozycyjnymi i występują w pozycjach nieakcentowanych, czyli mają charakter enklityczny. Taki sam charakter mają formy D. i B. (*się*) zaimka *się*. Zaimek ten nie posiada formy M.

Kupię ci nową bluzkę. Pamiętam, że pieniądze dałam tobie.

Widziałam cię. Widziałam tylko ciebie.

II. Fleksja zaimków rodzajowych:

on - ma odmianę przymiotnikową. Formy D., C. lp. rodzaju m. i n. (*go, mu*) oraz B. lp. rodzaju m. (*go*) mają charakter enklityczny. W D., C. i B. lp. i lm. wszystkich rodzajów występują formy z nagłosowym *j* lub *ń*. Formy z nagłosowym *ń* sygnalizują pozycję po przyimku. W N. i Ms. obu liczb i rodzajów występują tylko formy z nagłosowym *ń*.

Jego nie spotkałem. Zaczniemy bez niego.

Pokaż jej, gdzie jest toaleta. Dla niej nie mam żadnego prezentu.

Nie było ich na zebraniu. Przyszli wszyscy oprócz nich.

Formy *jego, jej, ich* pełnią funkcję przymiotników dzierzawczych. W tej funkcji nie stanowią form fleksyjnych zaimka *on* i należy je uznać za odrębne leksemy. Leksemom tym przysługuje cecha nieodmienności.

ktoś, coś, ktokolwiek, cokolwiek - sufiks *-ś, -kolwiek* nie zmienia się, dodawany jest do form fleksyjnych zaimków *kto, co*